

**ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто теоретичний аспект діагностування регіональної системи економічної безпеки. Досліджено сутність економічної безпеки регіону через критерії, що її характеризують. Визначено чинники впливу на стан безпечного рівня функціонування регіону, що дозволило запропонувати складові економічної безпеки регіону на базі системно-діяльничного підходу та принципу рефлексії, визначено їх роль при прийнятті управлінських рішень щодо забезпечення стійкого рівня економічної безпеки на мезорівні.

Ключові слова: економічна безпека, чинники економічної безпеки, економічна безпека регіонів, регіон, децентралізація влади, складові економічної безпеки регіону.

T. W. UMANETS, I. R. NEDBALIUK
SHEE “Odessa National Economic University”

DIAGNOSTICS OF LEVEL OF THE SYSTEM ECONOMIC SECURITY OF REGION: THEORETICAL ASPECT

Abstract – The theoretical aspect of diagnostics of the regional system of economic security is considered. The essence of the economic security of the region through the criteria that characterize it. Factors impact on the safe operation of the region, allowing components to offer economic security of the region based on a system-activity approach and the principle of reflection, define their role in decision-making to ensure a sustainable level of economic security at the inferior level.

System to ensure economic security should consist of government agencies (legislative, executive and judicial branches of government at the center and in the field) and those representing private interests (businesses, organizations and individuals). It should operate in such modes as: casual, high availability, global application, the local application. Use each of these modes depends on the degree of risk of crisis in the economy and is determined on the basis of the monitoring studies of economic security. But at present there is no universally accepted at the regional level of indicators characterizing the components of the economic security of the region needs to improve and formalize the model estimates the impact of factors exogenous and endogenous nature of the regional level of economic security. Obhruntvannya contour regions as object modeling and prediction, adaptation model of general economic equilibrium at the regional level for the diagnosis of their socio-economic development opens new perspectives for assessment and management of economic security in the region.

Key words: economic security, factors of economic security, economic security of regions, region, decentralization of power, components of economic security of the region.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення економічної безпеки України та її регіонів потребує суттєвого перегляду з огляду на розгортання не тільки кризових явищ в економіці, але й децентралізації влади. В контексті цього стратегічним напрямком забезпечення національних економічних інтересів є розробка концепції забезпечення економічної безпеки регіону, яка дозволить пом'якшити вплив жорстокого суперництва національних економік у відстоюванні власних інтересів, глобалізації, інтеграції господарської діяльності, економічної та соціальної політики. Можливість зменшення впливу подібних явищ повинна забезпечувати політика гарантування економічної безпеки держави, яка формується під впливом регіональних складових. Нерівномірність регіонального розвитку та рівня життя населення створює передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. Тому створення економічно безпечних умов діяльності регіонів за наявності швидкої та непрогнозованої зміни зовнішнього середовища та децентралізації влади є надзвичайно актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “економічна безпека” є порівняно новим у контексті історії економічної теорії. Його зміст поступово сформувався завдяки науковим працям А. Сміта, А. Маршалла, Дж. Кейнса, В. Ойкена та Д. Нортона, у яких закладено основи для розуміння відмінностей інтересів суб'єктів економічної діяльності як основного джерела конфліктів та загроз для економічної безпеки, а також розглянуті способи стабілізації економічного розвитку. Особлива значущість даної проблеми в сучасних умовах підтверджується низкою фундаментальних праць таких провідних вітчизняних та зарубіжних науковців в галузі економічної безпеки, як: Л. Абалкіна, О. Арефевої, С. Бандура, О. Барановського, О. Білоуса, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, О. Захарова, А. Качинського, О. Кириченко, В. Крутова, Г. Козаченко, В. Ліпкана, В. Мунтіяна, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, П. Пригунова, В. Сідака, Д. Стеценка, А. Сухорукова, В. Тамбовцева, М. Фашевського, Л. Чернюк, В. Циганова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні у вітчизняній науці доволі значними є напрацювання щодо дослідження окремих питань проблеми, пов'язаних, насамперед, із формуванням базових засад забезпечення економічної безпеки як на макро-, так і на мезо- та мікрорівнях, визначенням системи економічних інтересів і пріоритетів розвитку, формуванням окремих заходів стосовно управління безпекою. Але недостатніми є дослідження іншого об'єкта управління – діагностування рівня системи економічної безпеки на мезорівні тобто регіону. Отже, відаючи належне науковій та практичній значущості наявних напрацювань, слід сказати про вибірково-фрагментарний підхід до управління системою економічної безпеки на регіональному рівні, що вимагає певного доопрацювання.

Метою статті є методичний аспект діагностування регіональної системи економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека – це найважливіша якісна характеристика економічної системи держави, якій притаманні такі ознаки, як: здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами для розвитку різних видів економічної діяльності, послідовна реалізація національних інтересів. Ця категорія тісно пов'язана з поняттям “безпека”. Доцільно розрізняти такі види безпеки, як абсолютна: передбачає цілковиту відсутність небезпеки як в реальному вимірі, так і на перспективу та відносна – передбачає здатність до захисту від небезпек різного характеру.

З поняттям безпеки мають тісний зв'язок процеси глобалізації та регіоналізації, які визначають особливості її підтримки і забезпечення. Отже, при дослідженні стану національної економіки на макро- та мезорівнях необхідно враховувати рівень економічної безпеки та її складових. Це поняття стало давно вживаним і звичним, однак, в науці навіть серед спеціалістів існують різні точки зору стосовно його пояснення. Крім того, теоретичні засади економічної безпеки перебувають ще у процесі становлення і формування. В концепції економічної безпеки України економічна безпека визначена як спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадського суспільства та його інститутів, а також здатність економіки країни до захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [1, с. 5]. Цю категорію можна розглядати через такі критерії:

– стан соціоекономічної системи – це стан збалансованої соціоекономічної системи (регіону), що здатний адекватно реагувати на динаміку зовнішнього середовища або це стан економіки, що уможливило запобігати зовнішнім та внутрішнім загрозам та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток [2, с. 81];

– організаційно-правовий аспект – це комплекс взаємопов'язаних організаційно-правових заходів з метою узгодження різноманітних інтересів, що забезпечує стійкість, адаптивність, самоорганізацію і розвиток регіональної економіки у взаємодії із зовнішнім середовищем її функціонування або це система інструментів і механізмів інституційної взаємодії, яка має здатність запобігати загрозам або мінімізувати їх вплив на економіку в цілому і на її частини – галузі, райони, підприємства [3, с. 13; 4];

– умови та чинники, що забезпечують незалежність, стійкість регіональної економіки, економічний розвиток: це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самоудосконалення або це сукупність стану, умов і факторів, які характеризують стабільність, стійкість та можливість поступового розвитку економіки регіону у рамках його інтеграції з економікою держави, чи це сукупність властивостей економічної системи регіону, які забезпечують його стабільність, стійкість та поступовий розвиток [5, с. 771; 6; 7, с. 21];

– ступінь захищеності від негативного впливу: це потреба будь-якого господарського організму захистити себе від негативного впливу процесів, що формуються як всередині нього, так і поза цим господарським організмом [8, с. 8];

– загрози – такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток регіону, достатній економічний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [9];

– особливості: це центральна ланка національної безпеки, що формується під впливом екзогенних та ендегенних чинників розвитку середовища, системи загроз та інтересів держави [4] або це сукупність ознак економічної системи регіону, які визначають здатність, сталість і поступовість розвитку регіону, а також певну незалежність й інтеграцію з економікою країни під впливом дестабілізуючого впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [4; 10, с. 15];

– структура – складна соціально-економічна система, що складається з таких підсистем, як політико-правової, екологічної, виробничої, соціальної, інформаційної, управлінської [11].

Проведений аналіз літературних джерел свідчить, що серед учених існують певні суперечності відносно складу чинників, які мають вплив на стан економічної безпеки. Так, наприклад, в загальному розумінні економічно ефективною є така держава, яка відстоює свої національні економічні інтереси та забезпечує економічну безпеку в умовах значної міжнародної конкуренції [11]. У внутрішньоекономічній сфері безпеку пов'язують з факторами макро- і мікроекономічного розвитку, з внутрішнім імунітетом та захищеністю держави і регіонів від різного роду дестабілізуючих та деструктивних впливів. У зовнішньоекономічному просторі економічна безпека характеризує конкурентоспроможність національної економіки на світових ринках, стійкість валюти і фінансового стану. Це дозволяє згрупувати чинники впливу на стан економічної безпеки за напрямками, наведеними на рис. 1.

Рис. 1. Чинники впливу на стан економічної безпеки регіону

Наведені чинники мають різнополярний вектор дії, тобто вони або перешкоджають, або сприяють забезпеченню рівня економічної безпеки регіону, отже, їх доцільно перегрупувати на дві групи факторів за сферою впливу:

– екзогенного характеру: їх дія поширюється на всі або декілька регіонів країни та регіон не в змозі протистояти самостійно їх негативному впливу;

– ендогенного характеру: їх вплив можна контролювати на регіональному рівні та їх дія поширюється тільки на певний територіальний комплекс.

Несвоєчасне регулювання дії чинників безпеки може викликати зміну їх рівня, внаслідок чого вони набувають дестабілізуючу властивість в умовах невизначеності, що розглядається як загроза економічної безпеки. Отже, з метою недопущення переростання чинників загроз в небезпеку, запобігання кризовим ситуаціям Мінекономіки України рекомендує визначати рівень економічної безпеки України за такими напрямками, як макроекономічний, фінансовий, зовнішньоекономічний, інвестиційний, науково-технологічний, енергетичний, виробничий, демографічний, соціальний та продовольчої безпеки [12, с. 1]. Враховуючи зазначене, системно-діяльнісний підхід і принцип рефлексії, на погляд авторів, при діагностуванні рівня системи економічної безпеки на регіональному рівні доцільно виділяти такі його складові:

– політико-правова: характеризує рівень правової захищеності інтересів регіону в договірній та іншій діловій документації; порушення юридичних прав суб'єктами підприємницької діяльності та його працівників; умисне або ненавмисне розголошення комерційно важливих відомостей, правопорушень;

– ресурсна: сприяє обґрунтуванню рішень щодо загроз забезпечення економіки регіону природним, виробничим, трудовим, науковим, освітнім, фінансовим та енергетичним потенціалами, тобто гарантування регіональної незалежності за рахунок власних ресурсів;

– виробнича: дозволяє визначити рівень результативності бюджетонаповнюючих комплексів регіону відносно витрат та характеризує ступінь ефективності використання необхідних ресурсів;

– фінансова: забезпечує обґрунтування рішень щодо забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності певного регіону фінансами, тобто здатності забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання на регіональному рівні;

– техніко-технологічна: дозволяє визначити рівень техніки та технологій, що використовуються в процесі функціонування регіону, та джерел його формування, а також характеризує ступінь відповідності застосовуваної в регіоні техніки та технології сучасним світовим аналогам щодо оптимізації витрат ресурсів;

– інноваційно-інвестиційна: надає інформацію щодо об'єктів інвестування та витрат на інновації в регіоні та характеризує функціонування регіону на якісно новому рівні;

– ринкова: інформує про ступінь розвиненості споживчого, кредитного ринків в регіоні, ринку праці та податкової системи регіону та її дієвості;

– соціальна: характеризує якість трудового життя населення та забезпечує обґрунтування рішень щодо гнучкого механізму соціального захисту найманих працівників в сучасних ринкових умовах;

– кадрова: характеризує кадрову забезпеченість регіону;

– екологічна: характеризує дотримання екологічних норм технології та випуску продукції, мінімізацією втрат регіону від забруднення навколишнього середовища, сприяє обґрунтуванню рішень щодо рівня екологічної безпеки регіону;

– ризикова: показує ступінь розвитку податкової системи регіону та її дієвості, а також цінової політики;

– інтелектуальна: відповідає за збереження та розвиток інтелектуального потенціалу регіону та на використання накопичуваних знань і професійного досвіду працівників регіону;

– інфраструктурна: допомагає в обґрунтуванні рішень щодо розвитку комунікаційної і комерційної структур у регіоні;

– інформаційна: визначає рівень неповної, неточної й суперечливої інформації, використовуваної в процесі ухвалення управлінських рішень на даній території;

– енергетична: надає інформацію про рівень забезпечення реальних потреб в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування регіональної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану;

– продовольча: допомагає в обґрунтуванні рішень щодо загроз відносно рівня продовольчого забезпечення населення регіону, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність в регіоні, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток регіону;

– зовнішньоекономічна: дозволяє визначити стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності регіональним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків регіону від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки регіону завдяки її активній участі у національному (міжрегіональному) розподілі праці.

Зазначені складові економічної безпеки регіону дозволяють не тільки визначити систему чинників екзогенного та ендогенного характеру, що впливають на стан економічної безпеки регіону та мають можливість трансформуватись у загрозу безпеки, але й проводити всебічний моніторинг рівня економічної безпеки регіону з метою прийняття відповідних рішень і дій для підтримки стану економіки регіону на безпечному рівні, розробки виваженої стратегії економічної безпеки регіону. Здійснювати такий моніторинг доцільно за допомогою інтегральних індикаторів, які дозволяють отримати інформацію за такими інтегральними індексами:

– узагальнюючий інтегральний індекс рівня економічної безпеки в регіоні: сприяє обґрунтуванню рішень щодо визначення регіонального рівня економічної безпеки і його місця серед регіонів України, визначення пріоритетних напрямів запобігання кризовим ситуаціям його складових, розробки та виконання заходів щодо подолання загроз;

– груповий інтегральний індекс зовнішньої стійкості економічної безпеки регіону: сприяє обґрунтуванню рішень щодо оцінювання впливу чинників ендегенного характеру на рівень економічної безпеки регіону;

– груповий інтегральний індекс внутрішньої стійкості економічної безпеки регіону: сприяє обґрунтуванню рішень щодо оцінювання рівня впливу чинників ендегенного характеру на рівень економічної безпеки регіону.

Зазначене набуває особливої актуальності в умовах сьогодення, коли дуже активно обговорюються питання децентралізації влади. Світовий досвід свідчить, що децентралізація призводить до економічного розвитку регіонів, підвищенню конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів, зростанню життєвого рівня населення регіонів, появи місцевої ініціативної еліти [13, с. 57–58].

Децентралізація – процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління до нижчих рівнів. Місцеве самоврядування як децентралізована форма управління суспільством є найбільш природною й історично обґрунтованою формою управління державою. Стогодні це одне з найболючіших питань сучасного суспільного життя України, оскільки надмірно централізована влада стає причиною гальмування розвитку суспільства загалом і кожного (політичного, економічного, соціального, культурно-освітнього й інших) з аспектів громадського життя. А надмірна централізація коштів на державному рівні ставить у цілковиту залежність від державного бюджету реалізацію місцевими органами влади покладених на них функцій.

Поляризація інтересів центра і регіонів є основою зародження муніципальної влади, яка виникає в процесі децентралізації публічної державної влади. Масштаби та ефективність органів місцевого самоврядування, а відповідно і добробут територіальних громад та держави в цілому прямо залежить від характеру правовідносин між різними рівнями влади. В Україні конституційна модель організації державної виконавчої влади є недосконалою, оскільки місцеві державні адміністрації існують не тільки для здійснення контрольно-наглядових функцій щодо органів місцевого самоврядування, а й володіють повноваженнями щодо управління відповідними територіями. Тому досі триває пошук оптимального варіанту взаємодії органів самоврядування з органами державної виконавчої влади.

Діяльності органів місцевого самоврядування бракує ефективності, що значною мірою обумовлено низькими обсягами бюджетного фінансування, недосконалістю механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальної громади, недостатньою податковою базою та штучно обмеженою територіальною основою. Всі ці кризові явища в системі управління негативно впливають на рівень економічної безпеки регіону.

Отже, діюча в Україні система організації влади на місцевому рівні потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих європейських принципів, закладених у Європейській хартії місцевого самоврядування, зокрема, принципу субсидіарності, який полягає у наділенні найближчих до людини ланок влади максимальними за даних умов повноваженнями. У процесі вирішення питань децентралізації державного управління та розвитку ефективного місцевого самоврядування має бути досягнуто узгодження рішень і дій вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадськості. Вони мають органічно поєднуватися із загальним вектором розвитку української держави і бути у підвалинах забезпечення її незалежності, економічної безпеки та духовного розвитку.

Висновки. Реформування системи органів державної влади шляхом делегування повноважень на місця дасть потужну підтримку регіонам для подальшого самостійного економічного розвитку, підвищення рівня економічної безпеки регіону та як наслідок підвищення рівня національної безпеки.

Система забезпечення економічної безпеки повинна складатися як з державних структур (органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у центрі і на місцях), так і тих, які представляють приватні інтереси (підприємств, організацій, громадян). Вона повинна функціонувати в таких режимах, як повсякденний, підвищеної готовності, глобального застосування, локального застосування. Використання кожного з цих режимів залежить від ступеню ризику кризових ситуацій в економіці та визначається на основі проведення моніторингових досліджень економічної безпеки. Але на сьогодні не існує на регіональному рівні загальновизнаної системи показників, що характеризують складові економічної безпеки регіону, потребує удосконалення і модель формалізації оцінки впливу чинників екзогенного та ендегенного характеру на регіональний рівень економічної безпеки. Обґрунтування контурів регіонів як об'єкта моделювання і прогнозування, адаптація моделі загальної економічної рівноваги на регіональному рівні для діагностування їх соціально-економічного розвитку відкриває перспективи для оцінки та управління економічною безпекою регіонів [14, с. 13].

Література

1. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

2. Буркальцева Д. Проблеми забезпечення економічної безпеки України в умовах світової кризи / Д. Буркальцева // Економіка. – 124/125/2011. – С. 81–84.
3. Гальчинський А. С. Стратегія економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції (2004–2015 рр.) / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць. – К. : ІВЦ Держкомстату, 2004. – 416 с.
4. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. – Х. : ІНЖЕК, 2006. – 240 с.
5. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России / Л. И. Абалкин // Вестн. РАН. – 1996. – № 9, т. 67. – С. 771–775.
6. Коваленко Е. В. Сущность экономической безопасности регионов и пути ее обеспечения [Электронный ресурс] / Е. В. Коваленко. – Режим доступа: <http://universal-group.in.ua>.
7. Калик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посібник / М. І. Калик. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
8. Гурман В. Н. Моделирование устойчивого развития с учетом инновационных процессов / В. Н. Гурман // Экономика и математические методы. – 2003. – № 1. – С. 3–11.
9. Дічек О. І. Економічна безпека регіонів – складова національної системи безпеки / О. І. Дічек // Відкриті очі. – 2013.
10. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : ИД “ИНЖЭК”, 2004. – 144 с.
11. Резніков О. Л. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодення [Електронний ресурс] / О. Л. Резніков. – Режим доступу: <http://universal-group.in.ua>
12. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України 2.03.2007 р. від № 60. – Режим доступу: <http://www.rada.zakon.gov.ua>
13. Чернявский А. А. Безопасность предпринимательской деятельности : конспект лекций / А. А. Чернявский. – К. : МАУП, 1998. – 124 с.
14. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 13–32.

References

1. Kontsepsiya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny / In. ekonomichnoho prohnovuvannya / ker. proektu V. M. Heyets'. – К. : Lohos, 1999. – 56 s.
2. Burkal'tseva D. Problemy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny v umovakh svitovoyi kryzy / D. Burkal'tseva // Ekonomika. –124/125/2011. – S. 81–84.
3. Hal'chyns'kyu A. S. Stratehiya ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku Ukrayiny “Shlyakhom yevropeys'koyi intehratsiyi (2004–2015 r.) / A. S. Hal'chyns'kyu, V. M. Heyets'. – К. : IVTs Derzhkomstatu, 2004. – 416 s.
4. Heyets' V. M. Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky : monohrafiya / V. M. Heyets', M. O. Kyzym, T. S. Klebanova ta in. – Kh. : INZhEK, 2006. – 240 s.
5. Abalkyn L. Y. Ekonomycheskaya bezopasnost' Rossyy / L. Y. Abalkyn // Vestnyk Rossyyskoy Akademyy nauk. – 1996. – # 9, t. 67. – S. 771–775.
6. Kovalenko E. V. Sushchnost' ekonomycheskoy bezopasnosti rehyonov y puty ee obespechenyya [Электронны resurs] / E. V. Kovalenko. – Rezhym dostupa:<http://universal-group.in.ua>.
7. Kalyk M. I. Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti. Ekonomiko-pravovyy aspekt : navchal'nyy posibnyk / M. I. Kalyk. – К. : Atika, 2005. – 432 s.
8. Hurman V. N. Modelyrovanye ustoychivoho razvytyya s uchetom ynnovatsyonnykh protsessov / V. N. Hurman // Ekonomyyka y matematycheskye metody. – 2003. – # 1. – S. 3–11.
9. Dichek O. I. Ekonomichna bezpeka rehioniv – skladova natsional'noyi systemy bezpeky / O. I. Dichek // Vidkryti ochi. – 23.05. 2013.
10. Ponomarenko V. S. Ekonomycheskaya bezopasnost' rehyona: analyz, otsenka, prohnovyrovanye / V. S. Ponomarenko, T. S. Klebanova, N. L. Chernova. – Khar'kov : YD “YNZhEK”, 2004. – 144 s.
11. Reznikov O. L. Zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky rehionu – nahal'ne zavdannya s'ohodennya [Электронны resurs] / O. L. Reznikov. – Rezhym dostupa:<http://universal-group.in.ua>
12. Metodyka rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Электронны resurs] : Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrayiny 2.03.2007 vid # 60. – Rezhym dostupa:<http://www.rada.zakon.gov.ua>
13. Chernyavskyy A. A. Bezopasnost' predprynmatel'skoy deyatelnosti : Konspekt lektsyy / A. A. Chernyavskyy. – К. : MAUP, 1998. – 124 s.
14. Sukhorukov A. I. Teoretyko-metodolohichnyy pidkhid do intehral'noyi otsinky ta rehulyuvannya rivnya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy / A. I. Sukhorukov, Yu. M. Kharazishvili // Bankivs'ka sprava. – 2011. – # 4. – S. 13–32.

Надіслана/Written: 26.05.2014 р.
 Надійшла/Received: 29.05.2014 р.
 Рецензент: д.е.н., проф. О. О. Орлов